

Stručni rad

UDK 001:929Mijović P.

Dragan B. PEROVIĆ (Nikšić)

Crnogorski PEN centar

dragan_perovic@yahoo.com

**ŠEĆANJE NA PAVLA MIJOVIĆA, VELIKANA
NAŠE NAUKE I KULTURE
Povodom 110 godina od rođenja**

Sa ošućanjem posebne časti i odgovornosti prihvatio sam poziv gospodina Aleksandra Radomana, dekana FCJK, da uzmem učešća u obilježavanju 110 godina od rođenja Pavla Mijovića, velikana naše nauke i kulture. Gospodin Radoman je naveo da bi bilo „važno da se čuje iz prve ruke o njegovoj ulozi u osnivanju PEN-a”, znajući da sam davno učestvovao u nekim procesima od značaja za našu kulturu, u kojima je Pavle Mijović imao vodeću ulogu.

Ključne riječi: Pavle Mijović, Crnogorski PEN centar, crnogorska kultura, crnogorska nauka

I da nije bilo dugogodišnje saradnje, o Pavlu Mijoviću bi se moralo govoriti sa posebnim pijetetom. Uz puno uvažavanje i poštovanje naučnog djela, tu je i prilično ličnih ošućanja, zbog mogućnosti da danas mogu reći da

sam saradivao sa tako velikom ljudskom, moralnom i naučničkom veličinom, kakav je bio čika Pavle. Tu posebnu čast, zadovoljstvo i privilegiju dobio sam, kao mlad čovjek, zapošljenjem u Leksikografskom zavodu Crne Gore (LZCG), 1985. godine. Zanimljivo, kada smo se upoznali, Pavle je bio penzioner, u godinama u kojima sam ja sada.

Nekoliko nas mlađih sa kojima je rado diskutovao, podsticao nas i usmjeravao, zvali smo ga čika Pavle. Šećanja mogu biti varljiva, ali iz mnoštva podataka za ovu priliku izdvojo bih najvažnije momente iz saradnje i druženja sa čika Pavlom. Vjerovatno će o nekim djelima i pojavama biti govora i od drugih učesnika skupa, ali vrijedi ponavljati ono što ima istorijski značaj. Iskorišću ponešto što su zajednički prijatelji i kolege govorili o Pavlu.

Leksikografski zavod je pripremao Enciklopediju Crne Gore, a Pavle je bio član savjeta i redakcije. Bio je pravi enciklopedista, sa ogromnom stvaralačkom i pokretačkom energijom. Kao naučnik tražio je materijalne dokaze za potvrdu teza, uz oslobađanje od mitova i izmišljenih priča – nego samo nauka i činjenice, koje su neumoljive i na strani istine. Borio se da kultura i nauka u crnogorskom društvu dobiju zasluženi status, računajući da su one glavni oslonac koji pomaže da se prevladaju sve nedaće.

Voljeli smo se našaliti da je Pavle tipski primjer crmničke violentnosti. Znao je da plane, naljuti se, izviče na prijatelje i starije od njega, ako su griješili ili nijesu pratili njegov tempo istraživanja. Brzo bi se smirio i kao da ništa nije bilo nastavljaio rad i diskusiju. Interesantno, na nas, pomenutih nekoliko mlađih, nikada se nije ljutio. Upućivao bi nas u razne teme i oblasti i pažljivo slušao naše prijedlogi i podržavao ih. Nekada kao jedini iz tadašnje „stare garde“.

Jedna od posebnih tema bila je vezana za genocidne zakone i postupke koji su činjeni u Crnoj Gori poslije 1918. godine. Mislili smo da bi bilo dobro angažovati nepristrasne naučnike iz svijeta, da prikupe i obrade dokumentaciju vezanu za Prvi svjetski rat i pogrome tokom „bijelog terora“ i sa time izaći pred međunarodne forume. Imao je u vidu Raselov sud i slične ustanove koje se bave problemom ljudskih prava i genocida.

Inače, čika Pavle nije mnogo volio da priča o događajima iz svoje prošlosti, sem u rijetkim prilikama. Uvijek je gledao naprijed i težio ka novim otkrićima. No, ostalo je šećanje vezano za početak njegove borbe za nacionalnu emancipaciju. Kao student medicine, 1935. godine pridružio se naprednom pokretu, pod okriljem Komunističke partije. Uskoro je uhapšen i sproveden u kazamate, u Dubrovnik, potom u Sarajevo, pa u Beograd. Tamo je prošao pravu torturu od zloglasnih policijskih isljednika Vujkovića i Kosmajca. Tukli su ga mokrim konopima po tabanima, tražeći da oda drugove. Jednom mu je šef policije Vujković rekao otprilike, da parafraziram: „To što ste komunisti,

to nema veze, ali to što hoćete da ste Crnogorci, e to vam nikada nećemo dozvoliti.“

Doticali smo se i drugih pojava vezanih za kulturu i istoriju Crne Gore. Smatrao je neophodnim da Crna Gora stvara institucije koje će se baviti valorizacijom kulturno-istorijskog nasljeđa. Uložio je sav svoj moralni i stručni integritet u borbu za istinu o crnogorskom identitetu. Tvrdio je i dokazivao da je crnogorska baština dio mediteranske kulture i da je susret civilizacija stvorio crnogorsku osobenost. Insistirao je na tome da je potrebno napisati istoriju umjetnosti Crne Gore. Sam je dao nemjerljivi doprinos u toj oblasti.

Da izdvojimo samo kapitalno djelo „Umjetničko blago Crne Gore“, koje je faktički priredio za mjesec dana 1980. godine. Naravno tu su „Menolog“ i posebno „Ozloglašeno nasljeđe“, koje je poslije izlaska iz štampe 1971. godine, bilo neformalno zabranjeno. U Leksikografskom zavodu je pripremao knjigu „Pradavne i davne kulture Crne Gore“. Insistirao je da uradim imenski i predmetni registar. Sada kao anegdota zvuči nadgledanje štampe. Zajedno sa čika Pavlom pregledao sam probne primjerke i notirao greške. Cijelo ljeto smo oko toga gubili vrijeme, što ga je puno nerviralo. Na jednu ispravljenju, u štampariji su pravljene dvije nove greške. Predložio sam, na kraju, da pogledamo posljednu varijantu, odobrimo štampu, a da uz odštampani primjerak napravimo kraći spisak ispravki, ako se pojave ili su nam promakle greške. Tako smo i uradili i knjiga je izašla 1987. godine.

No, to je doba kada počinju da se naziru konture budućeg krvavog jugoslovenskog kolopleta. To vrijeme i načini postupanja prema svemu što nosi predznak „crnogorsko“, u potpunosti je komplementarno vremenu današnjem. Tokom antibirokratske kontrarevolucije iz svih rupa izmiljeli su oni kojima je smetala svaka institucija, program i stvaraoci koji se nijesu mirili sa potčinjavanjem Crne Gore. Ukidaju se LZCG, ARS, bez posla ostaju istaknuti umjetnici i književnici. Bilo je to „vrijeme opasnih riječi i opakih ljudi“¹.

U takvoj atmosferi do punog izražaja dolazi ličnost Pavla Mijovića. Smatrao je da su Crnogorci dovedeni u situaciju da pod silom sa strane ostanu bez svoje države i nacionalne ravnopravnosti. Nepokolebljivo ulazi u obračun sa negatorima Crne Gore i Crnogoraca, jer ne smijemo da, citiram: „zebe-mo nad onim što smo strahovitom petovjekovnom borbom osvojili – kako da očuvamo nacionalnu slobodu“. Bio je izuzetan polemičar, oštar, beskompromisan. Protiv rata i krvoprolića pisao je proglose, apele, peticije. Na mržnju i propagandna podmetanja odgovarao je faktima i znanjem.

Uporedo je radio na formiranju institucija koje će imati međunarodni ugled i značaj. To su osnivanje Crnogorskog P.E.N. centra i Matice crnogor-

---

¹ Ivanović 1997: 44.

ske. Tokom '89-90. godine po šest mjeseci nijesmo primali plate u Zavodu, ali smo radili kao da je sve potaman. Kada se nijesmo nalazili u prostorijama Zavoda, išao sam do čika Pavla u njegov stan, u ulici Dalmatinskoj, br. 47/A, u Beogradu. Pripremali smo dopise i programe.

Mora se istaći velika i nesebična pomoć hrvatskog P.E.N-a u konstituisanju naše podružnice i međunarodnim kontaktima. Čika Pavlu je pomagala ekipa okupljena oko ARS-a, đe je glavni urednik bio Mladen Lompar, a uz nas iz Zavoda puno je doprinio i Jevrem Brković. Godine 1990. učinjen je veliki korak. Formiran je crnogorski P.E.N. centar, kada je 15. marta održana osnivačka skupština i čika Pavle izabran za prvog predsjednika. Mladen Lompar je, uz bilješku da je Pavle rekao da mu je to najveća počast u životu, dodao i sljedeće: „S energijom koja je bila nespojiva sa njegovom krhkom figurom, ušao je u tešku bitku, s jedne strane diplomatsku (na relaciji Zagreb - London - Beč), i težu beskompromisnu sa predstavnicima srpskog nacionalizma u redakcijama ondašnjih crnogorskih medija, asocijacijama pisaca te kulturnim i policijskim zvaničnicima.”² O tim danima Pavle Mijović je napravio knjigu „Crnogorski apokrifi”, koju je Crnogorski PEN Centar objavio 1992. godine. Vrijedelo bi razmisliti da se ta knjiga ponovo publikuje.

Poslije osnivačke skupštine krenula je borba da se PEN registruje i uključi u Inernacionalni PEN. Te godine je kongres PEN-a bio u Maderi, ali se nije uspjelo. Koliko su bile sprege policije i književnika, te javnih i tajnih protivnika, dovoljno govori podatak da je mali broj pisama, od 160, koje je lično na pošti u Cetinju predao Mladen Lompar, stigao na adresu PEN centara širom svijeta.

Kao stari ilegalac, čika Pavle je preduzeo korake da eliminiše sljedeće opstrukcije. Pripremio je pisma i otišao u američku ambasadu u Beogradu i ambasadoru predočio probleme koje crnogorski PEN ima. Zamolio je da ambasada preuzme pisma i pošalje ih širom svijeta do svih PEN centara. Ta pisma su stigla na odredište. Ostalo je da vjeruje u pozitivan ishod. Iščekivanje je komentarisao ovako: „Ako naša istina pobijedi, a nadam se da hoće, biće to trofej ravan onom na Svjetskom kongresu PEN-a u Dubrovniku, kada su iz te asocijacije izbačeni fašistički pisci.“

Na Kongres PEN-a u Beču, đe se odlučivalo o prijemu Crne Gore, čika Pavle je otputovao o svom trošku. Pratila ga je njegova sinovica, znalac više stranih jezika. U novembru 1991, na Kongresu PEN-a, Crna Gora je primljena u ravnopravno članstvo. Od svih prisutnih, samo je jedan glas bio protiv – od srpskog PEN-a. Sljedeće godine Kongres je bio u Rio de Žaneiru i naravno niko nije mogao ići. Za svjetski Kongres u Dubrovniku 1993. Čika Pavle se

---

² Lompar 2010: 534.

spremao i želio da idem sa njim. Prihvatio sam, ali je neposredno pred polazak moj sin slomio ruku, pa sam zamolio Ognjena – Mija Radulovića, historičara umjetnosti, nažalost pokojnog, da pravi društvo čika Pavlu, tako da su njih dvojica predvodili crnogorsku delegaciju na tom skupu.

Kratko da se vratimo na 1990. godinu i priču vezanu za Maticu crnogorsku, što je tema za neku drugu priliku. Čika Pavle je smatrao da kasnimo sa osnivanjem Matice, ali da ne smijemo propustiti šansu. Osnovno, u ime buduće Matice crnogorske čika Pavle i ja putovali smo u Zagreb, na ponovno osnivanje Matice hrvatske, 8. decembra 1990. Šutri dan su bili izbori i Hrvatska je odlučila da ide svojim putem. Pavle je pročitao prigodan govor i u ime buduće Matice crnogorske pozdravio skup. Bio je nagrađen ovacijama.

Pavle Mijović je primjer koji bi trebalo slijediti. Kako su stari govorili, bio je čovek iz punanijeh usta, moralan, častoljubiv, superiorne erudicije. Borac za temeljne vrijednosti i crnogorsku samobitnost. Završio bih ovo izlaganje jednim citatom iz Pavlove knjige „Ozloglašeno nasljeđe“:

„Bojimo se da istaknemo ono što nas je nekad proslavljalo, naročito etičke i etničke vrline, koje su nam svi narodi priznavali kao „znak raspoznavanja“. Grozimo se pri pomenu naše „Nacionalne kulture“... Savjetuje nam se da sa pozornice sadašnjih zbivanja povučemo sve one činove po kojima smo ono što jesmo: osjetljivi za svojevrsnu poetsku i likovnu osmišljenost života, izvornost čiste narodne riječi i mudrosti (i prije Njegoša a osobito s njim i poslije njega), vitalnu sposobnost da se razvijamo unedogled samo ako čvrsto stojimo na tlu sa kojega smo ponikli i ako se nadahnjujemo onim plemenitim i uzornim što se sa tog tla vjekovima taložilo u narodnoj tradiciji.

Mali, najmanji u Evropi, ne možemo sve što i drugi u njoj... Ali, iako mali, možemo i sebi i drugima pokazati ono u čemu smo veliki... Da bismo to mogli, potrebno je da smo svjesni – samih sebe. Ne bismo li već jednom prestali da bježimo – od samih sebe.“³

Organizatori skupa⁴ zaslužuju sve čestitke na ideji da obilježe dan rođenja akademika Pavla Mijovića i podsete na njegov veliki lik i djelo.

³ Mijović 1971: 252 – 253.

⁴ *Omaž Pavlu Mijoviću*. FCJK i Crnogorski P.E.N. centar, Cetinje, 19. XI 2024.

Literatura:

- Pavle Mijović, *Ozloglašeno nasljeđe*, Obod, Cetinje, 1971. Božina Ivanović, *Memorial Pavle Mijović (1914–1996)*, CANU, Podgorica, 1997, str. 43–46. Mladen Lompar, *Pavle Mijović i Crnogorski P.E.N. centar*, Matica, jesen 2010, str. 533–536.

Dragan B. PEROVIĆ

**IN MEMORY OF PAVLE MIJOVIĆ,
A GREAT FIGURE OF OUR SCIENCE AND CULTURE**

Pavle Mijović was a true giant of our science and culture, with whom it was an honor to collaborate. We worked together at the Lexicographic Institute of Montenegro on the preparation of the Encyclopedia of Montenegro. Mijović made an immeasurable contribution to affirming the truth about Montenegrin identity. He demonstrated that Montenegrin heritage is part of Mediterranean culture and that the meeting of civilizations shaped Montenegrin uniqueness. In addition to publishing crucial works on the history of art, he was particularly dedicated to creating institutions of international significance. He was the initiator and founder of the Montenegrin P.E.N. Center, where he served as its first president, as well as in Matica crnogorska.

Pavle Mijović was an example to follow. He will be remembered as a man of superior erudition, moral integrity, and as a tireless advocate for fundamental values and scientific truth.

Keywords: *Pavle Mijović, Montenegrin PEN Center, montenegrin culture, montenegrin science*